

Այս յէջեր, որ 1832ին Եւրոպայի հինգ
աւերածիւնները իրենց համ նստող եր
խաններուն բերնովը կատարուած եւ

բուն փոփոխութիւններ ու բարեկարգութիւններ առաջարկեցին հոռութեան կառավարութեան : Թէոր այս բարեկարգութիւնները կատարված ըլլային Հոռութեան ժողովրդեան վիճակը լաւցած կ'ըլլար : Վաճառարաւոր այն առաջարկութիւնները գետնին ինկան, եւ ետքէն ընդունվածն ալ քիչ բան մըն էր :

Ըն ժամանակը դանձուց (մալէ) ժողով մը հաստատվեցաւ : Հոռութեան մէջ, որ տեղեկագիրներ ու յատարարութիւններ չկեց, բայց իմ կարծեօքս իրական օգուտներ չկրցաւ ձեռք բերել : Վաճառարաւոր տարբեր ժողովի պէս բաներ ալ եղան :

Չեմ կրնար ըսել թէ ասոնք սահմանադրական կառավարութեան տարեքներ էին, բայց զոնէ ծամբայ մըն էր որով ժողովուրդը կրնար իր կարծիքները կառավարութեան իմացընել : Հոռութեան մէջ բարեկարգութեանց դէմ ելած մեծ գոտարարութիւնը՝ կառավարութեան պաշտօնները աշխարհականաց յանձնելու խնդիրն եղած է մինչեւ այս օրս :

Ընդհանրական կը մտածէ, որ եթէ օտար տերութեանց զօրքերը երկրէն դուրս ելնէին, ժողովուրդը աւելի հաճոյաբար կառավարութեան ձեռք կը հաստատէր : Ընդհանր, թէոր այս կերպ փոփոխութիւնները կարենային խաղաղութեամբ կատարվել, զոչնչացիչ արդիւնք մը ձեռք բերված կ'ըլլար, եւ ան ժամանակը եւս աւելնէն առաջ կ'ըլլէր, թէ օտար զօրքերը Հոռութեան երթեան եւ բարեկարգութիւնները կատարվին :

Բայց դժբաղդաբար՝ լաւ կառավարութեան մը հասնելու ծամբան ոչ շուտ եւ ոչ դիւրին է : Ընթաւ գոտարարութիւններ եւ իրական վտանգներ առջեւ կ'եկնէն ամեն քայլափոխի, եւ անանկ բաներ են՝ որ հեռուէն տեսնելով աղէկութեան կշեռ (տէնկ) կուգան :

Դարձեալ հասարակաց խորհրդարանին մէջ Պ. Պոյէրի պատգամաւորը քանի մը դիտողութիւններընելով Խաղաղութեան վիճակին վրայ, ըսաւ թէ Ընդդիմ կառավարութիւնը աղէկ բան չընէր Խաղաղութեան կամուր զօրաց դուռը մը ժողովելով : վասն զի այն զօրքերը, ըսաւ, ետքը վճարանգաւոր կ'ըլլան Խաղաղութեան :

Ըրա Բալմբիսթըն Պ. Պոյէրի երկիւղը ցրեց, ըսելով թէ ընդհակառակն յիշեալ զինուորները կանոնաւոր զօրաց կրթութիւն առնելով, կարգի կանոնի կը վարժվին, եւ իրենց երկիրը դառնան նէ, բարեկարգութեան եւ հրահանգի սովորութիւններ կը տանին հետեւին : Պ. Պոյէր ջանաց նաեւ Հոռութեան Եւրոպայի քաղաքականութիւնը պաշտպանելու : Ըսաւ, թէ իր կարծեօքս Հոռութեան Եւրոպայի կառավարութիւնները հաւանապարտեայ թշնամիներու դէմ մարտնչելով վիճակի մէջ են միշտ : Բալմբիսթըն գաղտնի ընկերութիւններ ու միաբանութիւններ կան, որոնց դէմ պարտաւորված են խտտութիւն բանեցընելու, եւ իրենց պատժական միջոցներն ալ կարգէ դուրս բաներ չեն : որովհետեւ, ըսաւ, Հոռութեան տերութեան մէջ քաղաքական յանցանքներու համար բանտարկութիւն չկայ : Իսկ կախել կտրել ոչ Հոռութեան մէջ կայ եւ ոչ Եւրոպայի :

Ըրա Բալմբիսթըն Պ. Պոյէրի այս ըսածներուն ամենն ալ հերքեց : Ընդհակառակն, ըսաւ, Խաղաղութեան բանտերուն մէջ քաղաքական պատժաւոր բանտարկեալները կը վտանգ : Ըմեն օր մարդիկ կը բռնվին պարզ կասկածով, եւ առանց յանցանք ստուգվելու, առանց դատաստանի եւ դատապարտութեան՝ բանտ կը դրվին եւ տարինելով հոն կը մնան ու փառին : Իսկ կախել կտրելու խօսքին գալով՝ ըրա Բալմբիսթըն հարցուց, թէ մահուան պատիժէն դուրս արդեօք ամեն նախադեմ խտտութիւններ ընել կարեն չէ, եւ ասոր օրինակ բերաւ Եւրոպայի տեսչութեան գործողութիւնները եւ հաւանաբար չընթերցանեց :

Կառավարութիւնը այս օրերս չվեցի զօրաց դուռը մըն ալ պիտի սահ-

մանէ Սքանտինաւեան Լէգէոն անուանով :

Ընդդիմ Տօթօր Միւնք անուանով մէկը Ընտրա զացած է 12 հազար զօրք Ընդդիմութեան ժողովելու վրայօք Ընդդիմ կառավարութեան հետ խորհրդակցելու :

Ըս Տօթօր Միւնք ըսված անձը՝ Ընդդիմ ըրողը գործաւորաց ժողովներուն նախագահն է, եւ մեծ աղգեցութիւն ունի կ'ընեն ստորին կարգի ժողովրդեան վրայ : այս պատճառաւ՝ դժուար բան մը չէ իրեն 12 հազար զօրք ժողովել :

ԳԵՂՂՈՒԷ : Ս. Եւրոպայի կայսեր տօնախմբութիւնը օգոստ. 3/15ին կատարվեցաւ սովորական հանդիսիւ :

Ընդդիմութեան 6/18ին Փարիզ կ'ապաւի, ուր ամենաշքեղ հանդէսներ կը պատրաստվին ի պատիւ Ս. Ս. Եւրոպայի կայսեր :

Կայսրը կը պատրաստվի իր վեհափառ հիւրին դիմաւորութեան երթալու մինչեւ Պոլսոյն :

Բանրոպէս զօրապետը օգոստոս 11/23ին Փարիզ հասաւ : Ընդդիմ, թէ Ս. Եւրոպայի կայսրը մարաշխտի աստիճան պիտի տայ անոր եւ Բէլիսիէ զօրապետին : Ուրիշ երկու զօրապետներ ալ այս բարձր աստիճանը պիտի արվի, բայց ով ըլլալին դեռ ճշդիւ չգիտցրվի :

ԻՏԵՆՈՒԷ : Եւրոպական լրագիրներուն տուած լուրերուն նայելով, այս երկրին վիճակը աղէկ չէ : Հոռութեան ամեն Սարտենիայի եւ Սպանիայի տերութեանց մէջ եղած վիճը ծանր կերպարանք մը առաւ այս օրերս Պապին երկու ատենախօսութեամբ, որոնց մէկը Սարտենիայի միւսը Սպանիայի կառավարութեանց դէմ ուղղված է : Ընդդիմ մէջ Սարտենիայի Ս. Ս. Եւրոպայի Իմանուէլ Թագաւորը, իր պաշտօնեաները, խորհրդարաններուն անդամաց մեծագոյն մասը եւ տերութեան պաշտօնաւորներուն ու գործակալներուն շատ բանադրանքի տակ ձգված, եւ վանքերուն մէջ մասը վերցընելու եւ անոնց կարգաւորները ծախելու վիճիւ առեղ տերութեան օրէնքը ոչինչ եւ անվաւեր հրատարակված են :

Երկրորդին մէջ ալ Սպանիոյ խորհրդարանին եկեղեցականաց կարգաւորները ծախելու նկատմամբ վիճած օրէնքը ոչինչ եւ անվաւեր հրատարակված է, բայց Իզապելա Թագուհին չէ բանադրված : հիմա իր կառավարութիւնը պարզապէս կշտամբված է :

Ըսոր հետեւանքն ինչ պիտի ըլլայ : ով պիտի յանձն առնու եւ կարող ըլլայ Պապին վիճիւր ի գործ դնելու : Ըհ հոս է խնդիրը :

Ընդդիմ լրագիրներէն ոմանք պապական կառավարութեան այս վարմունքին պատճառ կը համարին Ըստորի տերութեան այս միջոցին Հոռութեան մէջ ունեցած հզօր աղգեցութիւնը :

Թէ այս ըլլայ պատճառը եւ թէ ուրիշ, տարակոյս չկայ, որ այս գոտութիւնը ծանր հետեւանքներ կրնայ ունենալ Եւրոպայի մէջ պապական եկեղեցւոյն համար :

Դաղդիական Բալմբիսթըն ընթերցանելու խօսքին նայելով, Դաղդի կառավարութիւնը Սարտենիայի ու Հոռութեան տերութիւնները մէկմէկու հետ հաշտեցընելու համար՝ առաջարկեր է, որ Դաղդի ու Հոռութեան մէջ հաստատված

կրօնական պայմանադրութեան մասնադաշնադրութիւն մը հաստատվի այս երկու տերութեանց մէջ :

Եւրոպայի տեսչութեան վերականգնելու ջրաբերականը Դաղդի ու Ընդդիմ լրագիրներուն դատաքննութեանը նիւթ եղած է միշտ : Դաղդիական Բալմբիսթըն յիշեալ ջրաբերականը չարկչաւորելէն ետեւ՝ կաւելցրնէ : « Զիրաւի չէ տեսնելու երբեք եւրոպական կառավարութիւն մը, որ այսչափ յայտնաբերի տակ առնէ ողջմտութիւնը, արդարութիւնը եւ մարդկային պատիւը : Ուստի, որուն վրայ Եւրոպայի կառավարութիւնը սրտադին համակրութիւն մը ունի, նոյնպէս ծեծ կը գործածէ, բայց զոնէ խօսքը չընէր : »

Պէլիքայի Լեւոնտի լրագիրը կ'ըսէ, թէ Փարիզ նստող Եւրոպայի դեսպանը՝ ուրիշները կ'ըսեն Ընդդիմի կարգինսլը : Դաղդի կառավարութեան աղաչէր է, որ Եւրոպայի տեսչութեան գործողութիւնները պատարակող լրագիրներուն յանդիմանութիւն մը ըլլայ : Բայց բան մը չէ կրցեր ձեռք բերել : Ըս թողտուութեան եւ մանաւանդ Ընդդիմ խորհրդարանին մէջ ըրա Բալմբիսթընի խօսածներէն յայտնի կը տեսնվի, որ Դաղդի ու Ընդդիմ կառավարութիւնները զոհ չեն Եւրոպայի կառավարութեան վարմունքին :

Ընդդիմի Եւրոպայի Լեւոնտի լրագիրը Խաղաղութեան վիճակին վրայ խօսելով, Եւրոպայի կառավարութիւնը կը մեղադրէ ըսելով թէ իմաստուն քաղաքականութեան ծամբայ չէ բռնածը եւ չափազանց յայտնի յարուս կը ցուցնէ Ուստի : Իսկ Խաղաղութեան մէջ ապստամբութիւն ծագելուն չհաւատար : « Ընդդիմ որ Խաղաղութեան մէջ գաղթականութիւններ ծագելուն կը յուսան, կ'ըսէ, աղէկ կ'ընեն որ զգուշանան, որպէս զի ըլլալէք գէշութեանց առաջին զոհ իրենք չըլլան : »

ԳԵՂՂՈՒԷ : Ըս երկրին լրագիրներուն խօսքին նայելով, Ըստորի եւ Ընդդիմ տերութեանց մէջ դեսպանական թղթակցութիւնները այս օրերս խիստ բանուկ են : Ս. Ս. Եւրոպայի լրագիրը կը հաստատէ, թէ այս թղթակցութիւններուն նպատակն է՝ չորս երաշխաւորութեանց պայմաններուն չորրորդ կէտին վրայ համաձայնելով՝ նոր դեսպանախօսութիւններ սկսելու վտրձ փորձել : Ըստորի գերմանական դաշնակցութեան ժողովին ըրած որոշումէն իրեն համար յառաջ եկած վիճակը ցուցընելով՝ խաղաղական խօսակցութեանց ուրիշ ծամբաներ ցուցընէր է : Բայց Ընդդիմ տերութեանները՝ պատերազմական որոշելու գէպերը չապտահած՝ խաղաղական խօսակցութեանց ձեռք զարնելու յանձնառու չեն եղեր :

Ընդդիմի կրկնապէս նամակ մը կ'ըսէ, թէ դաղդիացի Լեւոնտի զօրապետը այս օրերս վերստին Ս. Եւրոպայի խրկվի է Դանուբեան իշխանութեանց կողմէն պատերազմական գործողութիւն մը ընելու վրայօք Ըստորի կառավարութեան հետ խորհրդակցելու համար :

Ըստորի կառավարութիւնը վերին Խաղաղութեան մէջ մէկ կողմանէ իր զօրքերուն թիւը աւելցուցած ժամանակ՝ միւս կողմանէ ալ Ընդդիմի ու Ընդդիմի դաւաճներուն ժողովրդացը արտօնութիւններ կը չնորհէ : 1849էն առաջ եղած գաւառական ժողովները վերստին հաստատեց, եւ Ընդդիմի ու

Ընդդիմի 1849ին փախող եւստեղմէկ հարուստ գերդաստաններու ստացուածքը՝ որ կ'ընդ տակ դրված էին, իրենց դարձընելու հրաման ըրաւ :

ՍՊԵՆՈՒԷ : Մարտիսէն գրված ըրա լուրերը համաձայնութեամբ կը հաստատեն, թէ Սպանիայի տերութիւնն ալ Ընդդիմ տերութեանց հետ միաբանելու եւ Ընդդիմ զօրք իրկելու որոշում ըրեր է : Բայց, որչափ որ այս որոշումը եղած է ալ նէ, գործադրութիւնը չուող չպիտի կրնայ ըլլալ :

« Մոռնալու չէ, կ'ըսէ Մարտիս լրագիրներէն մէկը, որ այս որոշումը պատգամաւորաց խորհրդարանին հաւանութեանը պիտի յանձնվի : պատգամաւորաց խորհրդարանն ալ հոկտեմբերէն առաջ չաջվի : Ընդդիմ զատ, թէ որ ամեն պայմանները համաձայնութեամբ որոշված ալ ըլլան, դաշնադրութեան գործադրութիւնը եւ զօրաց խրկվելու յառաջիկայ դարնան կը մնայ : որովհետեւ կառավարութիւնը մինչեւ այն ժամանակը հաղիւ կրնայ իր բանակը պատրաստել ու կարգի դնել, տերութեան եւ կամուտն ու ծախքը կանոնաւորել, երկրին մէջ խաղաղութիւնը հաստատել, եւ նոր սահմանադրութեան միջոցաւ երկիրը բարեկարգել : »

Ընդդիմի գործոց պաշտօնեայ Չափաւոր զօրապետը ջրաբերական մը հրատարակեց Պապին ատենախօսութեանը դէմ, որ Սպանիոյ եկեղեցականաց կարգաւորներուն եւ կրօնական ազատութեան վրայօք պատգամաւորաց խորհրդարանին վիճած օրէնքները չնչին եւ անվաւեր կը հրատարակէ : Չափաւոր զօրապետը իր ջրաբերականին մէջ կը հաստատէ, թէ Սպանիոյ կառավարութիւնը իրաւունք եւ իշխանութիւն ունի իր սահմանադրութիւնը փոփոխելու, եւ թէ նոր սահմանադրական յօդուածներուն մէջ կրօնից շահուն դաշնակց բան մը չկայ եւ չկրնար ըլլալ Սպանիոյ պէս կրօնաւերելի մը մէջ : Ընդդիմի կանոնային պայմանները Պապին ատենախօսութեանը բողոքով հակառակ գալով՝ վիճին դիւրութեամբ լուծվելուն յոյս չեն տար :

ՏԵՆԻՍԵՐՈՒԷ : Պալմիկի ծովուն բերանը եղած Սունտի նեղուցը այս տերութեան ձեռքն ըլլալով, հին ժամանակէ ի վեր սովորութիւն եղած է, որ անկէջ անցու դարձ ընող նաւերը որոշեալ տուրք մը կը վճարեն, եւ այս տուրքը Տանիմարացի տերութեան մէկ զվաւոր եկամուտն է :

Ընդդիմի Միացեալ Եւրոպայի հասարակապետութիւնը ժամանակէ մը ի վեր կ'աշխատի որ այս տուրքը վերնայ, եւ իր առեւտրական նաւերը ազատ համարձակ անցու դարձ ընեն առանց բան մը վճարելու, ինչպէս որ աշխարհի ուրիշ ծովերուն նեղուցներէն անցու դարձ ընող նաւերը չեն վճարեր :

Տանիմարացի կառավարութիւնը չընդունեց այս առաջարկութիւնը՝ տեսնելով որ իրեն դանձուն մեծ վնաս պիտի ըլլայ : Բայց Միացեալ Եւրոպայի կառավարութիւնն ալ իր առաջարկութիւնը ետ առնել չուղեղով, վերջապէս սպառնալիք ըրաւ, որ իր նաւերը Սունտի նեղուցէն անցած ատենին անոնցմէ տուրք ուղղվելու ըլլայ նէ չընու զօրութեամբ դէմ պիտի կենայ : Յայտնի է որ այս վիճին տակէն պատերազմ պիտի ծագի : եւ Տանիմարացի կառավարու-

